

УДК 331.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.40>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРАЦІ

Пасічніук В.Б.,

*старший викладач кафедри правоохоронної діяльності
та спеціальних юридичних дисциплін**Національного університету водного господарства та природокористування
e-mail: v.b.pasichniuk@nuwm.edu.ua*

Пасічніук В.Б. Адміністративно-правове забезпечення охорони здоров'я та реабілітації працівників у процесі праці.

Працевлаштування працівників в Україні має широкий діапазон за галузевою ознакою. Серед цих галузей: металургійна, транспортна, хімічна промисловості а також транспортна, сланцева, добувна, виробництво шкіри, будівництво, енергетика, автомобілетранспорт та деякі інші. Встановлено, що найбільш травмонезбезпечними були раніше та залишається і дотепер металургійна, хімічна, вугільна та машинобудівна промисловості, агропромисловий комплекс та соціально-культурна сфера.

В статті визначено, що наразі в Україні існує тенденція збільшення кількості працівників, що перебувають у шкідливих і небезпечних умовах праці. Природньо, що чим більше працівників перебуватиме в таких умовах тим більше в Україні зростатиме кількість професійних захворювань, виробничих травм, нещасних випадків на виробництві.

На думку автора, працівники, які перебувають в умовах шкідливих і небезпечних виробничих чинників, потребують додаткового адміністративно-правового забезпечення від роботодавців та держави в цілому.

Встановлено, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина неможливе без їх попередньої декларації в загальнодержавних законодавчих актах. Деякі з них за своєю природою є такими, що потребують додаткової охорони та особливого правового стану, тому встановлюються в конституціях держав, як наслідок, набувають конституційно-правового статусу. В Україні, як і в більшості цивілізованих правових держав, міжнародні угоди, що набули чинності та чинні національні законодавчі акти визначають людину, її безпеку, життя і здоров'я особливою (найбільшою) соціальною цінністю. Доведено, що основні права і свободи людини і громадянина зосереджені в Конституції України, Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. В науковій статті визначено, що зазначені норми мають передусім практичне значення для застосування найманої праці в Україні. Відтак, при її застосуванні роботодавець повинен забезпечити виконання цих законодавчих актів на виробництві, в підприємстві, установі, організації. На думку автора, усе зазначене фокусує увагу науковців до питання забезпечення охорони здоров'я та реабілітації працівників в Україні. У цьому контексті, адміністративно-правове забезпечення охорони здоров'я працівників та їх реабілітації є актуальним науковим пошуком, адже від його якості залежить захист та реалізація основоположних прав людини.

Ключові слова: охорона праці, безпека праці, реабілітація працівників, трудове законодавство, адміністративно-правове забезпечення.

Pasichniuk V.B. Administrative and legal provision of health protection and rehabilitation of employees in the process of work.

Employment of workers in Ukraine has a wide range by industry. Among these industries: metallurgical, transport, chemical industry as well as transport, shale, mining, leather production, construction, energy, motor transport and some others. It has been established that the most traumatic were previously and still remain the metallurgical, chemical, coal and machine-building industries, agro-industrial complex and socio-cultural sphere.

The article determines that currently in Ukraine there is a tendency to increase the number of workers who are in harmful and dangerous working conditions. Naturally, the more workers are in such conditions, the more the number of occupational diseases, industrial injuries, accidents at work will increase in Ukraine.

According to the author, workers who are in conditions of harmful and dangerous production factors need additional administrative and legal support from employers and the state as a whole.

It has been established that ensuring the rights and freedoms of man and citizen is impossible without their prior declaration in national legislative acts. Some of them, by their nature, require additional protection and a special legal status, therefore they are established in the constitutions of states, as a result, they acquire constitutional and legal status. In Ukraine, as in most civilized states governed by the rule of law, international agreements that have entered into force and current national legislative acts define a person, his safety, life and health as a special (greatest) social value. It has been proven that the fundamental rights and freedoms of man and citizen are concentrated in the Constitution of Ukraine, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights. The scientific article determines that the specified norms are primarily of practical importance for the application of hired labor in Ukraine. Therefore, when applying it, the employer must ensure the implementation of these legislative acts at work, in an enterprise, institution, organization. In the author's opinion, all of the above focuses the attention of scientists on the issue of ensuring health care and rehabilitation of employees in Ukraine. In this context, the administrative and legal provision of health care for employees and their rehabilitation is a relevant scientific search, because the protection and implementation of fundamental human rights depends on its quality.

Key words: labor protection, occupational safety, rehabilitation of employees, labor legislation, administrative and legal support.

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод працівників на реабілітацію, безпеку, охорону та гігієну праці неможливе без їх попередньої декларації в міжнародних та національних законодавчих актах. Механізми забезпечення і реалізації цих прав встановлені в Україні як на загальнодержавному так і на локальному рівнях. Очевидно, що ці механізми забезпечуються також і в адміністративному порядку. Адже в Україні функціонує система органів державної влади, що відповідають за формування та реалізацію державної соціальної політики, у тому числі державної політики в сфері праці. На тлі негативних показників виробничого травматизму та професійної захворюваності, що відповідно до звітів Державної служби України з питань праці мають місце в Україні протягом багатьох років дослідження адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я та реабілітації працівників у процесі праці є актуальним науковим пошуком сьогодення.

Метою дослідження є здійснення наукового та правового аналізу сучасного адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я та реабілітації працівників у процесі праці.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичним підґрунтям дослідження стали роботи вчених у сфері теорії держави і права, трудового та адміністративного галузей права. Серед них: праці М.М. Терещука, Л.І. Каленіченко, Р.В. Бойка, К.Н. Ткачука, В.С. Андреева, Я.І. Безуглової, П.А. Буценка, В.Я. Гоца та інших.

Виклад основного матеріалу. В Україні, як і в більшості цивілізованих правових держав, міжнародні угоди, що набули чинності та чинні національні законодавчі акти визначають людину, її безпеку, життя і здоров'я особливою (найбільшою) соціальною цінністю. Зазначимо три основні, на наш погляд, законодавчі акти, у яких це задекларовано:

1) Стаття 3 Конституції України: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю" [3]. На основі досліджень вітчизняних конституційно-правових основ охорони праці, можна зробити висновок, що деякі норми статей Конституції України теж врегульовують різні аспекти безпеки і охорони здоров'я працівників. Це, зокрема норми, що передбачаються статтями: 1, 36, 43, 44, 45, 55, 60, 68, 92, 116, 119. Зміст цих статей Конституції детально нами аналізувався у попередніх наукових працях [7, с. 118].

2) Стаття 23 Загальної декларації прав людини: "Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття" [1].

3) Стаття 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права містить норму "Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема: пункт б) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни..." [4].

Для розкриття наукової теми необхідно розкрити її категорійний зміст. По-перше, поняття "охорона здоров'я" встановлено в Законі України "Основи законодавства України про охорону здоров'я". Стаття 3 закону визначає, що охорона здоров'я – система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. Такі заходи здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, заклади охорони здоров'я; фізичні особи – підприємці, які зареєстровані у встановленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльно-

сті з медичної практики; медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об'єднання і громадяни [5].

У сфері праці існує законодавча категорія "охорона праці", і відповідно до статті 1 Закону України "Про охорону праці", "охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності" [9].

Проект Закону "Про безпеку та здоров'я працівників на роботі" замість поняття "охорона праці" визначає поняття "безпека та здоров'я працівників на роботі". Як зазначено в законопроекті це – система заходів і засобів, спрямованих на збереження здоров'я, життя і працездатності працівників, із запобігання та/або зменшення впливу на працівників небезпечних та шкідливих професійних факторів і професійних ризиків, що вживаються на всіх етапах робочого процесу, зокрема на етапі планування та проектування. У тексті законопроекту є норма, відповідно до якої, в законі слова «охорона праці» в усіх відмінках замінюються словами «безпека та здоров'я працівників на роботі» у відповідному відмінку [8].

Проаналізувавши поняття: "охорона праці працівників", "охорона здоров'я працівників", "безпека та здоров'я працівників на роботі", керуючись у першу чергу чинним трудовим законодавством, ми схильні стверджувати, що вони є синонімічними категоріями як за своїм змістом так і законодавчими визначеннями.

Виконуючи свою роботу, а буває і просто перебуваючи місці праці, працівник може отримати травму або інше ушкодження здоров'я. В результаті цей працівник потребуватиме отриманню медичних послуг та подальшої реабілітації. Такий випадок може статись практично в будь-якій галузі та на будь-якому підприємстві. Із цим випадком на виробництві законодавець пов'язує настання певних юридичних наслідків. Відтак, на наш погляд актуалізується і питання реабілітації працівників. Важливо, щоб лікування та реабілітація були належної якості, і працівник у повній мірі відновив свій стан здоров'я.

Відповідно до Законів України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" та "Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я" реабілітація це - комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем. [5] У свою чергу, реабілітація працівників — це комплекс заходів, спрямованих на відновлення працездатності, фізичного та психічного здоров'я працівників після травм, професійних захворювань або інших обставин, що вплинули на їхню здатність виконувати трудові обов'язки [2, с. 14]. Варто зазначити, що охорона праці працівників є нерозривним механізмом із їх реабілітацією внаслідок ушкодження здоров'я на виробництві.

Адміністративно-правове забезпечення охорони здоров'я працівників та їх реабілітації складається із двох основних елементів: організаційного (це уповноважені у цій сфері органи і посадові особи) та правового (це чинні нормативно-правові акти різної юридичної сили, норми яких врегульовують питання охорони здоров'я і праці працівників).

Організаційний елемент включає діяльність уповноважених у сфері охорони праці, здоров'я та реабілітації працівників органи, установи і їх посадові особи. Відтак, це явище публічного управління можна зобразити схематично:

Організаційний елемент адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я працівників та їх реабілітації			
законодавчий рівень	вищий і центральний державний виконавчий рівень	місцевий рівень	локальний (недержавний)

Розглянемо детальніше.

На вищому і центральному державних рівнях це діяльність: Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України, Національної служби здоров'я України, Міністерства охорони здоров'я України, Державної служби з питань праці України, Державної служби статистики України, Національної соціальної сервісної служби України, Пенсійного фонду України.

На місцевому рівні це діяльність: територіальних управлінь Державної служби з питань праці, департаментів соціальної політики ОДА, закладів охорони здоров'я, управлінь охорони здоров'я ОДА, головних управлінь статистики в областях, головних управлінь Національної соціальної сервісної служби у областях, органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій.

На державному законодавчому рівні це діяльність: Верховної Ради України, Комітету з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, Комітету з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, народних депутатів України та суб'єктів законодавчої ініціативи.

На локальному (недержавному) рівні це діяльність: роботодавців (або уповноважених ним осіб), працівників, профспілок, уповноважених представників профспілок із охорони праці, служб охорони праці (їх посадових осіб), відповідальних за охорону праці на підприємстві, в деяких випадках трудових колективів.

Правовий елемент адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я працівників та їх реабілітації складається з чинних нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких врегульовують питання охорони здоров'я і праці працівників. Загальновідомо, що відправною точкою системи законодавчих актів, які є регуляторами відносин в цій галузі є стаття 3 Закону України «Про охорону праці». Відповідно до неї, законодавство про охорону праці складається з Закону України «Про охорону праці», Кодексу законів про працю України, Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів [9]. Зміст даних нормативних актів, не дивлячись на сталість самої системи постійно змінюється, доповнюється, а тому є дискусійним, що зумовлює актуальність даного дослідження. Ми теж проаналізували це правове явище та дійшли до висновку що до зазначеної системи крім вказаних в статті 3 Закону «Про охорону праці» входять і деякі інші законодавчі акти. До них, на наш погляд, належать: Закон України «Про пожежну безпеку», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Закон України «Про підприємства в Україні», Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», Кодекс Цивільного Захисту України, Закон України «Про транспорт», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», Гірничий закон України, Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» Закон України «Про звернення громадян» та інші.

Функціонування норм трудового права в законодавчих актах є універсальним та надійним засобом забезпечення законності та правопорядку в суспільно-трудових відносинах. Однак не у всіх випадках ці норми є якісними регуляторами суспільно-трудових відносин, саме тому зумовлюється необхідність детального наукового дослідження їх практичного застосування.

На основі законодавчих актів ухвалюються підзаконні та локальні нормативні акти. Вони повинні відповідати нормам Конституції та законів України. Ці документи ухвалюються різними органами влади з метою: по-перше врегулювання тих правовідносин, що не врегульовуються (або не у повному обсязі врегульовуються) за допомогою законодавчих актів та по-друге: якщо для виконання обов'язків передбачених законом певному суб'єкту необхідно (для прикладу роботодавцеві) прийняти такий акт. Найпоширенішими та найживішими серед підзаконних нормативних актів в сфері охорони праці є, на наш погляд, постанови Кабінету Міністрів України наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1290 Про затвердження Списків виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок» від 23 травня 2001 р. № 559, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці» від 11 лютого 2015 р. № 96, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки» від 26 жовтня 2011 р. № 1107 та інші.

Серед найпоширеніших локальних нормативно-правових актів є, на наш погляд наступні: правила внутрішнього трудового розпорядку, колективний договір, інструкції, та інші документи підприємства, яке використовує найману працю.

Для висновків зазначимо наступне:

По-перше: проаналізувавши поняття: "охорона праці працівників", "охорона здоров'я працівників", "безпека та здоров'я працівників на роботі", керуючись у першу чергу чинним трудовим законодавством, ми схильні стверджувати, що вони є синонімічними категоріями як за своїм змістом так і законодавчими визначеннями.

По-друге: правовий елемент адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я працівників та їх реабілітації складається з чинних нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких врегульовують питання охорони здоров'я і праці працівників.

По-третє: організаційний елемент адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я працівників та їх реабілітації включає діяльність уповноважених у сфері охорони праці, здоров'я та реабілітації працівників органи, установи і їх посадові особи.

По-четверте: організаційний та правовий елементи адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я працівників та їх реабілітації перебувають у нерозривному та тісному взаємозв'язку. Їх якість та правильне використання є запорукою забезпечення прав працівників на охорону та безпеку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#-Text (дата звернення: 26.08.2025 року).
2. Коваленко В.М. Медико-експертна та реабілітаційна допомога хворим кардіологічного профілю в Україні: реальність і перспективи. Сучасні проблеми медико-соціальної експертизи і реабілітації хворих та інвалідів внаслідок серцево-судинних захворювань: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю Українського державного НДІ медико-соціальних проблем інвалідності / За ред. В.Ф. Москаленка та Ю.В. Поляченка. Дніпропетровськ: Пороги, 2002. С. 14–18.
3. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.08.2025 року).
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 26.08.2025 року).
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992, № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 26.08.2025 року).
6. Пасічнюк В.Б. Сучасний стан охорони праці на українських підприємствах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов (Кишинев, Республика Молдова. 7-8 ноября. 2014 р.) Кишинев: Право, 2014. С. 163–165.
7. Пасічнюк В.Б., Міщук І.В. Конституційно-правові основи охорони праці в Україні. Eurasian Academic Research Journal. № 6 (06). 2016 р. С. 108–119.
8. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі: Проект Закону від 13.10.2023 року. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/deda0399-23b0-4b5f-8588-0c4eb4ab2f28> (дата звернення: 26.08.2025 року).
9. Про охорону праці. Закон України від 14.10.1992, № 49 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 26.08.2025 року).
10. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України № 1053-IX від 03.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 26.08.2025 року).
11. Стан виробничого травматизму в Україні. Офіційний вебсайт Держпраці України. URL: <https://dsp.gov.ua/stan-vyrobnychoho-travmatyzmu/> (дата звернення: 26.08.2025 року).